

Wartości – integralne wychowanie – program wychowawczy szkoły¹

Przedstawiony poniżej materiał stanowi próbę ukazania perspektywy aksjologicznej wychowania szkolnego.

Podjęte zagadnienie integruje kilka pytań dotyczących:

- istoty wartości – jak określić pojęcie wartości?;
- uzasadnień zwrotu ku wartościom w wychowaniu szkolnym – dlaczego wychowanie ku wartościom?;
- teorii wartości – na której teorii budować wychowanie szkolne?;
- hierarchii wartości – ku jakim wartościom wychowywać młodzież, jak przedstawia się właściwa hierarchia wartości?;
- integralnego rozwoju i integralnego wychowania – w jaki sposób wychowywać, by wychowanie miało charakter integralny?;
- programu wychowawczego szkoły – jaką opracować koncepcję programu szkoły, by zapewnić integrację podmiotów – integrację aksjologiczną?

Czym są wartości?

Postawione wyżej pytanie jest przedmiotem dyskusji wśród filozofów, psychologów, socjologów, etnografów, pedagogów.

Pod wpływem dyskursu filozofów (na przełomie XIX i XX wieku) nad naturą wartości oraz sposobem istnienia i poznawalności wyłaniają się trzy stanowiska: naturalizm, intuicjonizm, emotywizm aksjologiczny. Dla naturalizmu aksjologicznego rzecz jest dlatego wartościowa, bo jest pożądana, a nie zaś dlatego pożądana, że jest wartościowa. W naturalizmie pojawia się, zdaniem krytyków, błąd polegający na utożsamianiu wartości z niektórymi jej przejawami empirycznymi. Poglądy naturalizmu odrzucają przedstawiciele intuicjonizmu i emotywizmu aksjologicznego. Dla intuicjonizmu (G. E. Moore) wartość jest

---

¹ Szerzej na ten temat znajdzie czytelnik w moich publikacjach: K. Chałas, Wychowanie ku wartościom, T. 1 – godność, wolność, odpowiedzialność, tolerancja, Lublin – Kielce 2006; K. Chałas, S. Kowalczyk, Wychowanie ku wartościom narodowo – patriotycznym, Lublin – Kielce 2006; Red. K. Chałas, Wychowanie ku wartościom w nauczaniu Jana Pawła II, Lublin – Kielce 2006; K. Chałas, Wychowanie ku wartościom wiejskim szansą integralnego rozwoju wychowanku, Lublin 2007; w przedstawionym materiale wykorzystałam fragmenty tych opracowań.

prostą i nieempiryczną cechą przedmiotu (obiektywizm), ujmowaną wprost aktem intuicji. Podobne stanowisko przyjmują fenomenologowie (M. Scheler, D. Hildebrand, N. Hartmann). Emotywizm, którego głównym źródłem jest filozofia neopozytywistyczna, eksponuje niedefiniowalność terminów wartościujących, ponieważ brak jest dla nich empirycznych desygnatów. Zatem wartości nie istnieją (nihilizm aksjologiczny) i nie ma problemu ich poznawalności (akognitywizm aksjologiczny). Terminy i sądy wartościujące służą jedynie do wyrażania postaw emocjonalnych i wzbudzania ich u innych (emotywizm w węższym znaczeniu).

Obecny stan dyskusji nad problematyką wartości, T. Styczeń określa jako impas². Główną przyczynę upatruje w zawężonym obszarze rzeczywistości, którą implicite przyjęły ujęcia naturalizmu, intuicjonizmu i emotywizmu. Rozwiązania należy szukać w ramach metafizyki, a dokładnie w funkcjach strukturalno-bytowych (w aspekcie statycznym: istota-przypadłość, dynamicznym: możliwość-akt). Wartość w takim ujęciu nie da się zdefiniować w kategorii treści, ale jedynie poprzez funkcję strukturalno-ontyczną, polegającą na stwierdzeniu: coś jest bardziej wartościowe, im pełniej ziszcza swoją istotę. Wartość nie istnieje poza bytem, jest doskonałością przedmiotową i należy do porządku jakościowego, jakościowego nie ilościowego. Zarazem posiada wymiar podmiotowy, ponieważ może być (powinna być) przedmiotem dążeń (pożądań) człowieka³.

Psychologiczne ujęcie wartości zogniskowane jest na znaczeniu ich w życiu psychicznym człowieka, w rozwoju osobowości.

W sposób syntetyzujący psychologiczne ujęcia wartości przedstawia H. Świda, czynią próbę definicji w aspekcie każdego komponentu.

Wartości rozpatrywane są jako:

- kierunek motywacji; „Wartość to przedmiot czy stan rzeczy, który wzbudza emocje pozytywne i ku któremu jednostka skieruje swe pragnienia i dążenia. (...) Odpowiedzieć, co jest wartością dla określonej grupy ludzi, to inaczej odpowiedzieć, ku czemu większość z tych ludzi dąży, co im daje satysfakcję, czego w życiu najczęściej poszukują”⁴;
- przedmiot pozytywnej oceny. Przedmiotem oceny są cechy osobowości, przedmioty i zjawiska: „Wartość to tyle co obiekt pozytywnej postawy”⁵;
- kryterium pozytywnej oceny przedmiotów; „Wartość to ogólne kryterium, stosowane do różnych przedmiotów, które decydują o tym, że wobec obiektu żywimy pozytywną postawę”⁶.

---

² T. Styczeń, Aksjologia, w: red. S. Gryglewicz i inni, Encyklopedia Katolicka, Lublin 1995, s. 260.

³ Zob. Cz. S. Bartnik, Historia filozofii, Lublin 200, s. 383.

⁴ H. Świda, Pojęcie wartości i jej znaczenia dla funkcjonowania osobowości, w; red. H. Świda, Młodzież a wartości, Warszawa 1979, s. 18.

⁵ Tamże, s. 33.

⁶ Tamże, s. 33.

W socjologicznych definicjach podkreśla się standardy zachowań, modele, wzorce, normy, przedmioty, które pociągają, stają się obiektem dążeń i postaw jednostek i grup społecznych.

Według W. Piwowarskiego „przez wartość rozumie się zinternalizowane standardy zachowań, dziedziczone w procesie socjalizacji, dokonującym się w określonych warunkach społeczno-kulturowych”⁷. Ten sam autor podkreśla, że w definicji kładzie się nacisk na standardy, czyli modele, wzorce, normy, które są wdrażane i przyswajane najpierw w procesie socjalizacji pierwotnej odbywającej się w instytucjach wychowania bezpośredniego i pośredniego. Chodzi o uczenie się standardów, jak również o ich realizację⁸.

W sposób uogólniony a zarazem wielostronny definiuje wartości D. Dobrowolska. Według niej, „wartością (...) jest wszystko to, co stanowi przedmiot potrzeb, postaw, dążeń i aspiracji człowieka. Może to więc być przedmiot materialny, cecha, instytucja, idea, rodzaj działania, typ stosunków społecznych itp.”⁹

Przedmiotowy charakter wartości, dynamizujący działanie człowieka podkreśla w swej definicji G. Kloska. Uważa on, że „wartość to przedmiot lub cecha przedmiotów, do których ustosunkowują się ludzie i które oddziałują na ludzi, wpływając także na ich zachowania, lub mówiąc krótko: wartość to przedmioty ludzkich dążeń”¹⁰.

W kontekście powyższych definicji, można rozpatrywać wartości w dwu aspektach:

- Działania człowieka, potrzeb i dążeń;
- Umiejscowienia w społeczności.

Wartości są nierozdzielnie związane z kulturą, mają kulturowy charakter. Poznając wartości danej kultury wnikamy w jej istotę, tożsamość. Rozumiemy ją głębiej niż z prostego opisu zewnętrznego¹¹.

L. Dyczewski przez wartość kulturową rozumie „wartość społecznie usankcjonowaną, typową dla danej kultury, uwewnętrzną przez członków społeczeństwa”¹². Autor podkreśla, że wartość ta „pomaga członkom społeczeństwa dokonywać wyborów, ukierunkowuje i wskazuje cele oraz środki działania, a także wzmacnia samo działanie w ramach tej dziedziny kulturowej, w której sama tkwi (...). Obiektywnym kryterium jej znaczenia jest jej miejsce w kulturowym systemie wartości, mówiąc inaczej, jej rola w tym systemie. Subiektywnym kryterium znaczenia wartości kulturowej jest miejsce – rola w strukturze osobowości konkretnej jednostki”¹³

⁷ Red. W. Piwowarski, Słownik Katolickiej Nauki Społecznej, Warszawa 1993, s. 188.

⁸ Zob. tamże, s. 188.

⁹ D. Dobrowolska, Studia nad znaczeniem pracy dla człowieka, Wrocław 1974, s. 70.

¹⁰ G. Kloska, Ujęcia, teorie i badania wartości w naukach społecznych, Warszawa 1982, s. 74.

¹¹ A. Zajączkowski, Rzecz o socjologii, Lektura pierwsza, Warszawa 1993, s. 33 i 37.

¹² L. Dyczewski, Kultura polska w procesie przemian, Lublin 1995, s. 58.

¹³ Tamże, s. 58.

Z pedagogicznego punktu widzenia na uwagę zasługuje następująca definicja wartości: wartość to wszystko co cenne i ważne dla jednostki i społeczeństwa oraz godne człowieka – osoby ludzkiej, co prowadzi do jego integralnego rozwoju, do pełni człowieczeństwa.¹⁴ Stanowi podstawę lub istotny punkt odniesienia w uznaniu czegoś za dobre lub złe.

Powyższe określenie wartości ogniskuje w sobie bardzo ważne dla wychowania elementy: koncepcję człowieka i w związku z nią pierwszą wartość wychowawczą –godność oraz cel nadrzędny wychowania, którym jest pełnia człowieczeństwa.

Najkrócej można określić osobę jako jedność cielesno – duchową kształtującą się poprzez akty poznania intelektualnego, wolności i miłości. Nie może być traktowana jako środek do celu. Zasada to wykluczającą jest norma personalistyczna mówiąca,¹⁵ że: „osoba jest takim dobrem, że właściwe i pełnowartościowe odniesienie do niej stanowi tylko miłość”¹⁶

Osoba rozwija się na bazie integracji sfery somatycznej, psychicznej, społecznej, kulturalnej, religijnej. Charakteryzuje ją godność, otwartość rozumu na nieskończoność i pragnienie Absolutu, na wiarę i moralną dobroć czynu; relacje z drugim człowiekiem i zaangażowanie dla drugiego człowieka, doświadczenie wartości i zdolność do transcendencji, relacje z Bogiem.

Człowiek jako osoba jest zdolny do dostrzegania i czynienia z siebie daru i jest najwyższą z ziemskich wartości, posiada godność.

Godność człowieka jest najwyższą wartością, wartością wartości. Może być rozpatrywana w dwóch aspektach: naturalnym i nadprzyrodzonym. „W aspekcie naturalnym godność wyraża zdolność człowieka do wolnego i świadomego działania, do rozwoju intelektualnego i moralnego (...). W wymiarze nadprzyrodzonym godność odsłania uczestnictwo człowieka w rzeczywistości transcendentnej, w życiu Osób Bożych”¹⁷ Znajduje swoje potwierdzenie w fakcie Objawienia i Odkupienia. Te dwa aspekty ujęcia godności pozwalają wyróżnić godność osobową i osobowościową.

Godność osobowa jest właściwością osoby ludzkiej. Nabiera ona wymiaru treściowego w doświadczeniu moralnym, w kontaktach o charakterze intrapersonalnym i interpersonalnym. Zobowiązuje do rozwoju, formacji siebie, autorzeźbienia, interpersonalnych odniesień ku innym, u podstaw których znajduje się bezinteresowny dar z siebie drugiej osobie.

---

¹⁴ Zob. U. Schradale, *Etyka – główne systemy*, Warszawa 1992, s.61. Zob. także M. Łobocki, *Wychowanie moralne*, Kraków 2002, s.72.

¹⁵ Zob. A. Rynio, *Integralne wychowanie w myśli Jana Pawła II*, Lublin 2004, s. 33.

¹⁶ Jan Paweł II, *Miłość i odpowiedzialność*, Lublin 1986, s. 27 – 39, 42.

¹⁷ Red. W. Piwowarski, *Słownik Katolickiej Nauki Społecznej*, Warszawa 1993, s. 55.

Godność osobowościowa to „doskonałość jaka zrodziła się w czyjejs osobowości.”¹⁸
Budowana jest na fundamencie wartości moralnych.

Godność człowieka – godność osobowa zintegrowana z godnością osobowościową – jest swego rodzaju kryterium wartościowania rzeczy i zjawisk w kategorii wartości. Godność zobowiązuje do otwierania się na wartości, poznawania ich istoty, wolnego wyboru, urzeczywistniania, budowania właściwych struktur hierarchicznych, dając temu świadectwo na wszystkich płaszczyznach funkcjonowania człowieka. W godności człowieka, jak w soczewce skupiają się inne wartości i nabierają mocy swej istoty.

Istota człowieczeństwa zawiera się w uznaniu wielkiej wartości człowieka jako osoby, jego godności, właściwie rozumianej wolności, rozumności; integralności wymiaru fizycznego, psychicznego, duchowego; odpowiedzialności za podejmowane działania; doskonaleniu siebie w aspekcie transcendencji; przychodzeniu w darze drugiemu człowiekowi.

Dlaczego wychowanie ku wartościom?

Zwrot ku wartościom w pedagogice szkolnej, codziennej pracy wychowawczo – dydaktycznej oraz opiekuńczej jest dziś konieczny z wielu względów. Przede wszystkim ze względu na:

- naturalną sytuację życiową, która wyznaczana jest przestrzenią wartości;
- funkcje wartości w życiu człowieka;
- natłok treści, ofert dla młodego człowieka - często rozmijających się z wartościami - których źródłem są mass media;
- upominaniem się o miejsce wartości w świecie globalnym przez papieży, noblistów, przywódców państw.

Człowiek żyje w świecie wartości w sposób naturalny.

„Wartości tworzą szczególną postać rzeczywistości, która swą początkową tajemniczością zadziwia nas i niepokoi emocjonalnie. I to inspiruje z kolei nasze dążenia, by na miarę pożądaných zdolności ująć je poznawczo oraz wyjaśnić ich szczególny charakter ontyczny.”¹⁹

Słusznie podkreśla W. Cichoń: „Wartości są bowiem zarówno tym, w imię czego wychowawca powinien podejmować swoją działalność, jak i tym, co stara się on kształtować w wychowanku. Są one również tym, co – z jednej strony – powoduje ludzkie rozterki i konflikty, z drugiej zaś – umożliwia ich przewyciężanie i stanowi podstawę umiejętności życia pełnego i twórczego, umiejętności, w której zdobyciu powinien pomóc nauczyciel i wychowawca. Okoliczności te nakazują, by współczesny wychowawca posiadał nie tylko znajomość pedagogiki lecz także zrozumiał świat ludzkich wartości i kierował się nimi w kształtowaniu osobowości wychowanków.”²⁰

---

¹⁸ F. J. Mazurek, Godność osoby ludzkiej podstawą praw człowieka, Lublin 2001, s. 20.

¹⁹ W. Cichoń, Wartości, człowiek, wychowanie., Kraków 1996, s. 13.

²⁰ Tamże, s. 7.

Młody człowiek permanentnie staje wobec wyboru lub odrzucenia wartości. Nie można więc stać biernie, nie dostarczając naszym uczniom wiedzy o wartościach, ich funkcji, nie wspomagając ich w wyborze wartości i budowaniu właściwych struktur hierarchicznych. Tę bierność ludzi dorosłych podkreślają uczniowie, stawiając nam poważny zarzut. Czas podjąć zadanie edukacji aksjologicznej młodzieży i wspomagać ich w urzeczywistnianiu, by wartość znaczyła dla nich wartość. Jest to zadanie trudne, ponieważ nauczyciele w procesie swojego wykształcenia nie posiadali dotychczas przedmiotów z dziedziny aksjologii. Dopiero od trzech lat niektóre uczelnie wprowadzają elementy edukacji aksjologicznej.

Wartości pełnią określone funkcje w życiu człowieka. Najogólniej decydują o kształcie i jakości naszej egzystencji, o stylu życia stanowiącym wskaźnik jakości człowieczeństwa. W wartościach upatruje się czynnika integralnego rozwoju człowieka, kreowania tożsamości w indywidualnym i społecznym aspekcie, budowania projektu życia, integracji społecznej, rozwiązywania konfliktów i problemów natury indywidualnej, społeczno – kulturowej, gospodarczej, politycznej, religijnej. „Umożliwiają one proces autotransformacji, transformacji, ukierunkowywania i podejmowania decyzji .”²¹

Jak podkreśla W. Cichoń: „Szczególne znaczenie wartości uwydatnia się w dziedzinie życia moralnego i w jego wychowawczym kształtowaniu. Podejmując jakieś działanie, odwołujemy się zwykle do wartości i chcielibyśmy, by normy wyznaczające postępowanie moralne czerpały właśnie z wartości swe uzasadnienie.”²²

W procesie wychowania powinno uwzględniać się wartości moralne i oparte na nich zasady, bowiem to one zdaniem autora „ściśle są związane z ontyczną naturą człowieka i decydują o jego osobowym rozwoju. Respektowanie moralnych zasad i urzeczywistnianie wartości osobowych i moralnych umacnia oraz wzbogaca w jednostce ludzkiej jej indywidualne człowieczeństwo oraz stanowi wyjście na przeciw istotnym potrzebom i prawidłowościom rozwoju życia jednostkowego i zespołowego we wszystkich jego dominujących postaciach - zarówno gospodarczej, kulturowej, politycznej. Uzasadnienie teoretyczne programów i procesów społecznego działania, w tym także programów wychowawczych, powinno się zatem opierać na zrozumieniu sensu i docenianiu rangi wartości moralnych.”²³

Żyjemy w natłoku informacji, których źródłem są mass media. Niestety są one w zbyt wysokim stopniu nośnikiem antywartości. Podawane informacje w telewizji i gazetach koncentrują się na antywartościach, zła, które wkracza w różne dziedziny życia. Dobro jest marginalizowane, nie stanowi przedmiotu zainteresowań i promocji medialnej. Młody człowiek bombardowany złem staje się mało wrażliwy na dobro, wpada w utarty schemat myślenia, a nawet postępowania, zabawa w zabijanie w wirtualnym świecie staje się powszechną rozrywką dzieci i młodzieży.

---

²¹ K. Popielski, Wartości i ich znaczenie w życiu ludzi, w: red. K. Popielski, Wartość – człowiek - sens, Lublin 1996, s. 62.

²² W. Cichoń, Wartości, człowiek..., dz. cyt. s.14.

²³ Tamże, s. 15.

O wartościach w wychowaniu, życiu społecznym, gospodarczym, politycznym upominał się Jan Paweł II, upominają się nobliści, przywódcy państw. Jednogłośnie podkreślają, że organizacja życia jednostkowego, wspólne osiąganie celów gospodarczych, kulturowych i cywilizacyjnych, globalny postęp dziejowy powinny dokonywać się w imię określonych wartości podstawowych.

Jan Paweł II przywiązywał zawsze dużą wagę do wychowania ku wartościom. Podkreślał, że „młody człowiek jest wrażliwy na prawdę, sprawiedliwość, piękno na inne duchowe wartości (...). Pragnie odnaleźć samego siebie, dlatego szuka (...) prawdziwych wartości i ceni tych ludzi, którzy ich nauczają i według nich żyją.”²⁴

Prezydent Francji N. Sarkozy uważa, że jego obowiązkiem, jako głowy państwa, jest poruszanie kwestii sensu istnienia człowieka, a więc kwestii Boga i religii.²⁵ Prezydent N. Sarkozy pyta: Czy laickość nie oślepia nas, na tyle, że nie dostrzegamy już ogromnej potrzeby duchowości w kontekście porażki ideologii totalitaryzmu i rozczarowań względem społeczeństwa konsumpcyjnego?²⁶

Angela Merkel w swoim wystąpieniu 21 lipca podkreśliła kluczową rolę wartości etycznych dla polityki i gospodarki. Podkreśliła konieczność stworzenia społeczeństwa z ludzką twarzą.²⁷

W powyższym kontekście powstaje zadanie nabywania przez młodzież orientacji aksjologicznej. W. Cichoń zwraca uwagę, że: „Osiągnięcie pełnej orientacji w świecie wartości musi opierać się na wzglądzie teoretycznym, wnikającym w ontyczną strukturę wartości, ich sposób istnienia, w zachodzące między nimi związki, które wyznaczają (...) reguły i warunki realizacji wartości także w sferze działalności wychowawczej. Z tego też względu problematyka aksjologiczna wynikająca z zainteresowań praktycznych musi być poprzedzona rozważaniem zagadnień ogólnoksjologicznych.”²⁸

Wiedza o wychowaniu integruje: wiedzę o człowieku i wiedzę o wartościach.

W praktyce szkolnej nie może zabraknąć sytuacji edukacyjnych, w których uczniowie uzyskają dogłębną i wielostronną wiedzę o istocie człowieka i wiedzę dotyczącą wartości. Nie może zabraknąć sytuacji stwarzających szansę pogłębiania swojego człowieczeństwa poprzez doskonalenie siebie, formację, służbę drugiemu człowiekowi i Bogu. W polskiej szkole istnieją szanse na wychowanie integralne.

---

²⁴ Jan Paweł II, Przemówienie do katechetów, nauczycieli i uczniów., w: Jan Paweł II, Pielgrzymki do Ojczyzny, Kraków 1999, s. 683.

²⁵ Za. M. de La Ranciere, Sarkozy za „laickością otwartą”, „Niedziela” nr 30, 2009, s. 19..

²⁶ Za. Notatka, w: „Niedziela”, nr 31, 2009, s. 7.

²⁷ Tamże.

²⁸ W. Cichoń, Wartości..., dz. cyt. s. 14.

Na której teorii wartości budować wychowanie?

By odpowiedzialnie budować wychowanie ku wartościom ważną sprawą jest wybór teorii wartości. Brak wiedzy na ten temat wprowadza chaos w dyskursie na tematy aksjologiczne.

Wyróżnia się trzy koncepcje wartości:

- **obiektywizmu aksjologicznego** – ujmuje wartości w sposób uprzedmiotowiony, tzn. jako cechę bytującą w przedmiocie (rzeczy, zjawisku, działaniu, osobie, grupie społecznej) niezależnie od świadomości, dążeń, uczuć, oceny podmiotu jednostkowego i społecznego. Tak rozumiana wartość jest niezależna od podmiotu, nie zmienia się pod wpływem subiektywnych przeżyć. Jest autonomiczna w aspekcie czasowym i treściowym. Wartości więc nie podlegają kryzysowi. Kryzysowi podlegają: nasz stosunek do wartości, zachowania wobec wartości, postawy wobec wartości.
- **Subiektywizmu aksjologicznego** – wartości utożsamiane są z doznaniem podmiotowym. Ujmowane są jako cechy przedmiotów przypisywane przez podmiot stanowiące źródło przeżyć. Mają względny charakter. Zależą od podmiotu poznającego, jego potrzeb, dążeń, preferencji, pozycji społecznej, wykształcenia. U podstaw tej teorii znajduje się relatywizm etyczny.
- **Koncepcja obiektywistyczno – subiektywistyczna** – uznaje obiektywne istnienie wartości i podkreśla pozytywny stosunek do nich jako zadanie człowieka. Wartości istnieją obiektywnie, rzecz w tym żeby nabrały dla nas istotnego znaczenia.²⁹ I w tej teorii sytuuje się praca pedagogiczna.

Często mówimy o kryzysie wartości, bądźmy więc świadomi, że można o nim mówić tylko jeśli przyjmujemy teorię subiektywizmu, jeśli negujemy obiektywny ich charakter, a tym samym opowiadamy się za relatywizmem etycznym.

Przyjmując koncepcję obiektywistyczną, nie istnieje kryzys wartości, natomiast występuje kryzys naszych postaw i zachowań wobec wartości, kryzys ich urzeczywistniania, który wyraża się w ustosunkowaniu do wartości, że przestają one być cechami naszej osobowości. Przestajemy być ludźmi kochającymi, sprawiedliwymi, wolnymi, odpowiedzialnymi, etc.

Ku jakim wartościom wychowywać młodzież, by wychowanie miało charakter integralny?

Najkrótsza odpowiedź na to pytanie brzmi: na tych wartościach, które zapewniają integralny rozwój człowieka.

---

²⁹ Zob. M. Borowski. Wartość jako przeżycie. Lublin 1992, s. 8. Zob. także. J. Gajda. Wartości w życiu człowieka. Prawda, miłość, samotność. Lublin 1997, s. 3. Zob. także. K. Chałas, Wychowanie ku wartościom, T. I, Lublin- Kielce 2006. s. 23 – 24.

Przez integralny rozwój należy rozumieć „całościowy, zewnętrzny i wewnętrzny rozwój człowieka i przystosowanie do życia według przyjętego wzoru”³⁰, którym jest pełnia człowieczeństwa. Sprowadza się on do koordynacji i harmonii sfery fizycznej, psychicznej, społecznej, duchowej i religijnej w projekcie życia, zdążającym do pełni człowieczeństwa.

Wskaźnikiem tak rozumianego rozwoju jest spójność myśli, słowa i czynu zakotwiczona w dobru osobistym, integralnie związanym z dobrem wspólnym.

Integralne wychowanie określane jest jako wspomaganie wychowanka w drodze do osiągnięcia pełni człowieczeństwa – w harmonijnym rozwoju swych potencjalności tkwiących w poszczególnych warstwach rozwojowych: fizycznej, psychicznej, społecznej, duchowej, religijnej oraz ich integrowaniu ze sobą.

Alina Rynio podkreśla, że „Integralny charakter wychowania wyraża się w tym, że obejmuje ono całego człowieka z jego niepowtarzalnym życiem fizycznym, psychicznym, społecznym, duchowym, religijnym i chroni go przed różnego rodzaju modnymi dziś, a zarazem zgubnymi <<redukcjonizmami>>, mającymi swoje zakorzenienie w błędnym rozumieniu osoby ludzkiej.”³¹

Rozpatrując – w kontekście wartości - integralny rozwój człowieka i jego integralne wychowanie na uwagę zasługuje warstwowa teoria rozwoju i wychowania. Jej twórcami są: Wilhelm Flinter, Sergiusz Hessen, Stefan Kunowski, Jan Paweł II.

Teoria ta zakłada, że człowiek funkcjonuje w czterech warstwach: jako organizm psychofizyczny, jako jednostka społeczna, kulturalna, duchowa.

Całość warstw nakłada się na siebie i rozwija w następujący sposób:

- warstwa biologiczna;
- warstwa psychologiczna;
- warstwa socjologiczna;
- warstwa kulturologiczna;
- warstwa duchowa, światopoglądowa, kształtująca w pełni duchowość i jej stronę religijno – moralną.

W kontekście rozpatrywanego zagadnienia zasadnym staje się przybliżenie sił, dynamizmów wychowania. Są nimi:

- siła biosu – pęd życiowy do naturalnego, psychicznego rozwoju człowieka;
- siła etosu – społeczna siła obyczajowości i moralności zbiorowej, której nośnikami są wychowawcy, rodzice, nauczyciele;

---

³⁰ A. Rynio, Integralne wychowanie w myśli Jana Pawła II, Lublin 2004, s. 13.

³¹ Tamże, s. 17.

- siła agosu – siła działania moralnego i umysłowego autorytetu wychowawców, która prowadzi w kierunku szlachetnych ideałów;
- los – siła spotkania z człowiekiem, który wskaże cel życia, zmobilizuje do działania, zainspiruje do wysiłku, w tym do wysiłku pracy nad sobą, spotkania z dziełami człowieka, spotkania z Bogiem.³²

S. Kunowski podkreśla, że: „Każda warstwa ma swój czas rozwoju, wymaga odpowiednich czynników zewnętrznych, jako wpływów wychowawczych i dochodzi do dojrzałości w procesie scalania się, czyli integracji.”³³

Analizując warstwy rozwojowe należy podkreślić, że w każdą warstwę „wpisane” są w naturalny sposób, zintegrowane z nią określone wartości. Ich urzeczywistnianie staje się warunkiem i zarazem czynnikiem rozwoju.

Z warstwą biologiczną związane są wartości witalne: zdrowie, pokarm, powietrze, ruch, wypoczynek, wartości geograficzno – klimatyczne. Dbłość o zdrowie psychiczne i fizyczne staje się priorytetowym celem.

Z warstwą psychologiczną integralnie związane są wartości poznawcze: wiedza, nauka, mądrość, odkrywczość, twórczość. Przyjęcie przez dziecko wartości nauki, pozytywny stosunek do procesu kształcenia i samokształcenia, zaangażowanie w zdobywanie wiedzy, umiejętności stanowi czynnik rozwoju myślenia, wyobraźni, pamięci, uwagi, a więc elementów stanowiących podstawę rozwoju warstwy psychologicznej.

Warstwa socjologiczna, wyraża się w spontanicznym szukaniu kontaktów z rówieśnikami, zainteresowaniami inną płcią, budowaniem związków przyjacielskich i uczuciowych, szukania uznania jako członka grupy i wspólnoty, podejmowaniu zadań i obowiązków społecznych w rodzinie klasie szkolnej, organizacjach młodzieżowych, a w przyszłości w podejmowanych działaniach na rzecz coraz szerszych grup społecznych: parafii, Kościoła, grupie zawodowej, samorządu lokalnego, narodu, państwa.

Podstawę rozwoju warstwy socjologicznej stanowi urzeczywistnianie wartości życia codziennego i wartości społecznych. One to warunkują komunikację i integrację społeczną, porozumienie, współpracę i współdziałanie dla dobra wspólnego.

Spektrum wartości życia codziennego stanowi rodzina, sumienność, uczciwość, honor, dom, wspólnota, odpowiedzialność, posłuszeństwo, opanowanie, cierpliwość, odwaga, dobroć, koleżeństwo, czystość, wierność, samodzielność, umiejętność bycia sobą, lojalność, wytrwałość, prawdomówność, praca, pracowitość, łagodność, ufność, uprzejmość, punktualność, systematyczność, dyskrecja, szczerłość, stałość przekonań, szacunek, poszanowanie życia, pokora, przebaczenie, wyrzeczenie, jałmużna, dobre obyczaje. Są to wartości zorientowane na platformę funkcjonowania jednostki w życiu codziennym.

³² Zob. S. Kunowski, Podstawy współczesnej pedagogiki, Warszawa 2004, s. 171- 178.

³³ Tamże, s. 197.

Spektrum wartości społecznych, szczególnie podstawowych stanowią: ojczyzna, naród Kościół, patriotyzm, niepodległość, praworządność, tradycja, wolność, pokój, tolerancja, sprawiedliwość, równość społeczna, demokracja, solidarność. Stanowią one fundament porozumienia społecznego i działania społecznego. Urzeczywistnianie ich sprawia, że grupa społeczna może razem żyć, komunikować się.³⁴

Warstwa kulturologiczna (kulturotwórcza) wyraża się w urzeczywistnianiu wartości zawartych w wytworach kultury wyższej: sztuce, poezji, muzyce, plastyce. Wartości kulturowe dynamizują myślenie, wyobraźnię twórczą, „wołają” o rozwój talentów, „wołają” o podjęcie procesu twórczego, na rzecz rozwoju kultury. Urzeczywistnianie wartości kulturowych sytuuje ucznia na określonej pozycji społecznej, wyznacza miejsce w klasie, społeczności szkolnej, lokalnej, a nawet szerszej ponadlokalnej.

„Dojrzałość kulturalna jednostki włącza ją do określonej tradycji historycznej i kulturalnej własnego narodu, do jakiegoś typu myślenia i cywilizacji oraz do kultury ogólnoludzkiej tak przeszłej, jaki i współczesnej.”³⁵

Warstwa światopoglądowa kształtuje się jako ostatnia. W nią wpisane są wartości ostateczne, duchowe, wartości religijne: godność dana i zadana religia, wiara, nadzieja, miłość, modlitwa, świętość. S. Kunowski zwraca uwagę, że: „Do głosu dochodzi tu pełnia rozwiniętej duchowości ludzkiej, dzięki czemu rozumność staje się mądrością w szukaniu prawdy i dobra, zdolności do wartościowania stwarza miłość najwyższego ideału Prawdy, Dobra i Piękna, równocześnie wolność wybierania dobrej drogi kształtuje plan życiowy z pełną odpowiedzialnością za swe postępowanie i za innych ludzi, porywy zaś i intuicje twórcze wyłaniają syntezę światopoglądową, a nastawienie otwarte na głębię metafizyczną doprowadza wreszcie do ujęcia źródeł bytu, czyli Absolutu i do dania osobistej odpowiedzi na te stwierdzenia w postaci przekonań religijno – moralnych rozwiązanych teistycznie lub przez negację – ateistycznie”³⁶

Należy podkreślić, że ta naturalna linia rozwoju człowieka wzwyż warunkuje hierarchię wartości: wartości hedonistyczne, witalne; poznawcze; społeczne; kulturowe; ostateczne; religijne; Byt Absolutny. Zaniechanie jednej z tych modalności zaburza rozwój człowieka. W powyższym kontekście można postawić tezę, że urzeczywistnianie wartości zintegrowanych z warstwami rozwojowymi człowieka stanowi warunek i szansę integralnego rozwoju i wychowania.

Na uwagę zasługuje urzeczywistnianie wartości religijnych. Są one dziedzictwem myśli nie tylko o Bogu ale też o człowieku, o społeczeństwie. Są czynnikami dynamizowania poszczególnych warstw rozwojowych.

(Szerzej na temat urzeczywistniania wartości religijnych znajdzie czytelnik w książce K. Chałas, A. Maj, J. Mariański, Wychowanie ku wartościom religijnym, Lublin – Kielce 2009.)

³⁴ Zob. W. Piwowarski (red), Słownik Katolickiej Nauk Społecznej, Warszawa 1993, s.188.

³⁵ Zob. S. Kunowski, Podstawy współczesnej... dz. cyt. S. 200.

³⁶ Tamże, s. 200.

Jak budować wychowanie ku wartościom?

W kontekście postawionego pytania wyrasta zadanie nadania wychowaniu ku wartościom charakteru integralnego.

Kiedy mówimy o **wychowaniu integralnym** to myśl nasza kieruje się ku wychowaniu całościowym i spójnym, wychowaniu które harmonizuje oddziaływania skierowane na każdą sferę rozwojową. Chodzi też o stworzenie takich warunków by mogły rozwijać i integrować ze sobą wszystkie sfery rozwojowe: fizyczną, intelektualną, społeczną, moralną, kulturową, religijną.

Kardynał Zenon Grocholewski wyróżnia cztery istotne elementy wychowania młodego człowieka:

- wartości,
- współpraca między wychowawcami,
- kwalifikacje wychowawców,
- perspektywa czasowa.

Ten sam autor kreśli poczwórny wymiar ubogacania wartościami młodego człowieka, które określa przymiotnikami: ludzki, duchowy, intelektualny, zawodowy.³⁷

Cechą wymiaru ludzkiego jest dojrzałość ludzka, wyrażająca się w:

- dojrzałej osobowości;
- byciu wolnym;
- dojrzałej uczuciowości;
- zrównoważeniu;
- odpowiedzialności;
- szlachetności;
- roztropności;
- współpracy z innymi;
- pomnażaniu dobra;
- miłości bliźniego;
- ukochaniu prawdy;
- sprawiedliwości;
- bezinteresowności.³⁸

Z. Grocholewski pisze: „Wychowanie ludzkie zmierza do tego, by uczynić z wychowanka solidną osobowość, pomóc mu stać się coraz bardziej człowiekiem wolnym, tzn. umiejącym panować nad sobą (a nie zniewolonym przez słabości), dojrzałym uczuciowo, zrównoważonym, odpowiedzialnym, szlachetnym człowiekiem na którego można liczyć, roztropnym, umiejącym konstruktywnie współpracować z innymi, nastawionym

---

³⁷ Zob. Z. Grocholewski, Integralne wychowanie według bł. E. Bojanowskiego, w: S. Loyola Opiela, A. Smagacz, S. Wilk (red.), Służyć i wychowywać do miłości. Błogosławiony Edmund Bojanowski – wychowawca i apostoł laikatu, Lublin 2009, s. 22 –23.

³⁸ Tamże

altruistycznie, pragnącym i potrafiącym czynić dobro, umiejącym kochać, miłującym prawdę, mającym poczucie sprawiedliwości, zdolnym do bezinteresowności, itd.”³⁹

W kontekście wychowania ludzkiego istotnego znaczenia nabiera urzeczywistnianie wartości: godność, wolność, odpowiedzialność, szlachetność, roztropność, altruizm, dobro, miłość, prawda, sprawiedliwość.

Wymiar duchowy wychowania w centrum stawia kontakt z Bogiem. Należy zauważyć, że dojrzałość ludzka warunkuje rozwój duchowy. Otwiera się na wartości duchowe, w urzeczywistnianiu których znajduje swoje dopełnienie. W ten sposób rozwój duchowy człowieka przyczynia się do rozwoju dojrzałości ludzkiej.⁴⁰

Trzecim wymiarem integralnego wychowania jest formacja intelektualna. Sprowadza się ona do przygotowania młodego człowieka do samodzielnego i krytycznego myślenia, rozwijanie w nim kompetencji wartościowania według kryterium dobra, rozwijanie kultury w nim, przygotowanie do budowania kultury oraz wyposażanie w kompetencje urzeczywistniania wartości religijnych.

Czwarty wymiar wychowania obejmuje kształtowanie postaw zawodowych w tym twórczych i racjonalizatorskich przez przygotowanie do personalizacji swojego zawodu.⁴¹ Istotnego znaczenia nabiera wartość pracy, jej poszanowanie i wykorzystanie jej owoców dla własnego wzrostu osobowego i budowania dobra wspólnego.

Jednym z warunków wychowania jest integracja podmiotów wychowawczych: rodziny, szkoły, parafii, samorządu lokalnego, środowiska, przyjaciół, środków masowego przekazu. Ich ogniwem integrującym powinien być wspólny kanon wartości. On warunkuje dialog, porozumienie, dynamizuje działania, pozwala wartościować efekty. Jest przestrzenią na twórczą pracę.⁴²

Ważnym czynnikiem wychowania jest postawa wychowawcy, jego stosunek do wartości wyrażający się w dawaniu im świadectwa, w ich autentycznym urzeczywistnianiu. „By słowa były poparte czynem. A między nim a uczniem stała wartość miłości, miłości wychowawczej.”⁴³

W procesie wychowania młodego człowieka istotnego znaczenia nabiera wiek dziecięcy. W tym wieku wychowanie jest bardziej potrzebne i skuteczne. Okres ten można określić czasem kształtowania się korzeni, które są podstawą wzrostu osobowego, młodego człowieka.

---

³⁹ Tamże, s. 23.

⁴⁰ Zob. tamże, s.24 – 25.

⁴¹ Zob. tamże, s. 25.

⁴² Zob. tamże, s. 25.

⁴³ Zob. tamże, s. 26.

Chodzi o taką formację wychowanka - pisze Z. Grocholewski – „by on wychowywał potem samego siebie przez całe życie, tzn. by nie tylko nie zaprzepścił wartości otrzymanych w latach młodości, ale czuł potrzebę ciągłego doskonalenia się.”⁴⁴

Rozpatrując integralne wychowanie należy podkreślić, że u jego podstaw znajduje się wychowanie ku wartościom obejmuje ono następujące ogniwa:

- poznanie przez wychowawcę spektrum wartości preferowanych i urzeczywistnianych przez wychowanków;
- wspomaganie wychowanków w wartościowaniu rzeczy i zjawisk w aspekcie aksjologicznym; w poznaniu wartości i kształtowaniu umiejętności wnikiwania w istotę wartości, ich znaczenia w życiu człowieka;
- wspomaganie wychowanków w akceptacji świata wartości;
- motywowanie wychowanków do wolnego wyboru właściwych wartości;
- wspomaganie wychowanków w urzeczywistnianiu wartości i budowaniu właściwych struktur hierarchicznych;
- wspomaganie wychowanków w wartościowaniu siebie w aspekcie urzeczywistnianych wartości;
- inspirowanie wychowanków do działań animacyjnych w środowisku społecznym celem budowania świata wartości w coraz szerszych kręgach społecznych;
- wspomaganie wychowanków w działaniach animacyjnych i ich wartościowaniu.⁴⁵

Rzecz w tym, by w procesie urzeczywistniania nie zabrakło wartości „przypisanych” poszczególnym warstwom rozwojowym. Drugą ważną sprawą jest wspomaganie młodych ludzi w urzeczywistnianiu własnej lecz właściwej hierarchii wartości. Właściwej, to znaczy budowanej na obiektywnej hierarchii, która wyznaczona jest linią pionową rozwoju poszczególnych warstw funkcjonowania człowieka i zintegrowanymi z nimi wartościami.

Jak budować program wychowawczy szkoły, by stał się ogniwem integrującym jej podmioty i postawą integralnego wychowania?

Pierwszoplanowym zadaniem jest odpowiedź na pytania:

- na jakich płaszczyznach życia szkoły zachodzi proces wychowania, jego treść i jakość?
- jakie są filary programu wychowawczego, rozumiane jako jego podsystemy – elementy składowe?

Należy przyjąć, że podstawowymi płaszczyznami i filarami tworzącymi strukturę programu wychowawczego szkoły są:

- ważne wydarzenia w życiu szkoły – program wychowawczy znaczących wydarzeń w życiu szkoły;

---

⁴⁴ Zob. tamże, s. 27.

⁴⁵ K. Chałas, Wychowanie ku wartościom..., dz. cyt. s. 51.

- przedmioty nauczania - programy wychowawcze poszczególnych przedmiotów;
- klasa szkolna – programy mikrosystemów wychowawczych klas;
- organizacje szkolne i zajęcia pozalekcyjne – programy wychowawcze organizacji szkolnych i zajęć pozalekcyjnych;
- aksjologiczne programy o wąskim spektrum tematycznym, określające tożsamość szkoły – wychowanie do:
  - ✓ prawdy;
  - ✓ miłości;
  - ✓ wolności;
  - ✓ odpowiedzialności;
  - ✓ pokoju;
  - ✓ tolerancji;
  - ✓ świętości⁴⁶

Należy podkreślić, że realizacji powyżej wskazanej struktury towarzyszy refleksja, która <organizuje> odpowiedź na następujące pytania:

- w jaki sposób wspomagać uczniów w urzeczywistnianiu wartości, by dynamicznie wzrastało człowieczeństwo w młodym człowieku i owocowało odpowiedzialnymi wyborami, postawami, twórczymi działaniami?
- Jakie w tym względzie podjąć działania?
- Jakie stworzyć sytuacje wychowawcze?
- Jakie postawić zadania?
- Jakie zastosować metody i środki?

Podstawowymi elementami, które znajdują się w poszczególnych podsystemach są: wartości, sytuacje wychowawcze, zadania wychowawcze, podmioty odpowiedzialne, oczekiwane efekty, metody ewaluacji.⁴⁷

W szkołach należących do TGP wśród organizacji szkolnych powstały między innymi Kluby Młodych Twórców Kultury, Szkolne Koła Caritas, Szkolne Kluby Wolontariatu, Kluby Myśli Jana Pawła II. Wśród ważnych wydarzeń w życiu szkoły znajdują się Dni Kultury

⁴⁶ Koncepcja ta realizowana jest w gimnazjach zrzeszonych w Towarzystwie Gimnazjów Poszukujących z Małych Miast i Wsi, w którym dane jest mi sprawować opiekę naukową

⁴⁷ Fragmenty programu szkoły znajdzie czytelnik w książce K. Chałas, Pedagogia gimnazjum. Dzierżanów 2001.

Chrześcijańskiej, Wewnątrzszkolne Konkursy Wiedzy i Twórczości, Sesje Popularnonaukowe o tematyce aksjologicznej.

Program wychowawczy, to nie dokument napisany przez komisję powoływaną w wielu szkołach do tego celu, często kierującą się subiektywnym podejściem. Program wychowawczy szkoły to zespół zintegrowanych działań wszystkich nauczycieli, uczniów, środowiska lokalnego.